

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ida Thörnqvist

Begränsad rätt till nödvärn?

Brottsoffrets begränsade rätt till nödvärn vid våld i nära relationer

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Tova Bennet

Termin: VT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Perspektiv och teori	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Metod och material	8
1.6 Forskningsläge	9
1.7 Disposition	9
2 VÅLD I NÄRA RELATIONER	11
2.1 Våldets mönster och metod	11
2.1.1 Normaliseringsprocessen	12
2.1.2 Förutfattade meningar om våld	13
2.2 Fridskränkingsbrotten	14
2.3 Kvinnligt nödvärn	15
3 NÖDVÄRNSRÄTTEN	16
3.1 Gällande rätt	16
3.1.1 Påbörjat eller överhängande angrepp	17
3.1.1.1 Kvinnligt nödvärn i förhållande till rekvisitet överhängande	18
3.1.2 Försvarlighetsbedömning	19
3.1.2.1 Kvinnligt nödvärn i förhållande till försvarlighetsbedömningen	20
3.2 Putativ nödvärn	21
3.3 Nödvärnsexcess	22
4 VAD ANSER DOMSTOLEN?	23

4.1 Praxis	23
4.1.1 Knivmålet	23
4.1.2 Strypningsmålet	23
4.1.3 Pistolmålet	23
4.2 När föreligger rätt till nödvärn?	24
4.2.1 Påbörjat eller överhängande angrepp	24
4.2.2 Försvarlighetsbedömning	25
5 ANALYS	26
5.1 Överhängande eller preventivt nödvärn	26
5.2 Försvarlighetsbedömningen och det ideala offret	28
5.3 En könsneutral rätt till självförsvar?	30
5.4 Avslutande reflektion	31
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

Domestic violence has been a major social problem for many years. In 2018, 22 women and 4 men were killed in Sweden by their previous or present partner. Violence occurs in all types of relationships and follows the same pattern regardless of the parties' sexuality or inherent power dynamics. Through systematic mental degradation, violation, and isolation, violence becomes normalized in the relationship. Under certain circumstances, according to Swedish law, a person who is subjected to an ongoing or imminent crime has the right to self-defense. The regulation has been criticized for being designed according to a male violence norm that does not consider the vulnerability that women experience in situations of domestic violence.

In situations with repeated violence it is from the victim's point of view great reason to assume that there is a constant imminent threat of violence. I believe that the current interpretation of what constitutes lawful self-defense does not consider the psychological degradation that takes place through the normalization process in domestic violence. Additionally, the victim's vulnerable situation is not considered in the assessment of the defense of the violence. The self-defense law does not present a difference between violence in close relationships and, for example, violence that takes place on the street. Thus, the woman has the same obligation to leave her own home as a any person has to leave a public area.

There are reasons to differentiate the victim's vulnerability in violence in close relationships from other situations where self-defense occurs, but there are no reasons to distinguish the victim's vulnerability due to the parties' genders. By not addressing the existence of domestic violence in other relationships than where a man abuses a woman, the division implies that stereotypical notions of violence in close relationships are maintained.

Sammanfattning

Under 2018 dödades 22 kvinnor och 4 män i Sverige av en närstående de är eller har varit i relation med. Våld kan förekomma i olika typer av relationer och följer samma mönster oavsett parternas sexualitet eller inneboende maktrelation. Genom systematisk psykisk nedbrytning och isolering normaliseras våldet i relationen. Under vissa förhållanden har en person som utsätts för ett pågående eller överhängande brottsligt angrepp rätt till nödvärn enligt 24 kap. 1§ BrB. Nödvärnsbestämmelsen har kritiserats för att vara utformad efter en manlig våldsnorm som inte tar hänsyn till den utsatthet som kvinnor upplever vid mäns våld mot kvinnor.

I en situation där våldet återkommer finns stor anledning att anta att det ur den brottsutsattas synvinkel föreligger ett konstant överhängande hot om våld. Detta har resulterat i en diskussion om vart gränsen mellan det otillåtna preventiva nödvärnet och rekvisitet överhängande egentligen går. Jag anser att den nuvarande tolkningen av rekvisitet överhängande inte tar hänsyn till den psykiska nedbrytning som sker genom normaliseringsprocessen vid våld i nära relationer. Inte heller vid våldets försvarlighetsbedömning tar man enligt mig hänsyn till brottsoffrets utsatta situation. Genom att nödvärnsrätten i dagsläget inte gör skillnad på våld i nära relationer och exempelvis våld som sker på gatan har kvinnan lika stor skyldighet att lämna sitt eget hem som en främmande person har att lämna en främmande plats.

Det finns en anledning att skilja på brottsoffrets utsatthet vid våld i nära relationer från andra situationer där nödvärn kan bli aktuellt, men det finns ingen anledning att skilja på brottsoffrets utsatthet på grund av vilket kön som parterna i relationen har. Diskussionen kring kvinnligt nödvärn sker enbart utifrån grov kvinnofridskränkning. Genom att inte adressera våldets existens i andra relationer än där mannen slår kvinnan medför uppdelningen att stereotypa föreställningar om våld i nära relationer vidmakthålls.

Förord

Året var 2009, jag gick i nionde klass och skulle skriva min första stora uppsats. Uppsatsen handlade om mäns våld mot kvinnor och det stöd som finns att få hos kvinnojourer i Göteborgs stad. Sen dess har våld i nära relationer och jämställdhet varit mitt fokus, vilket är den huvudsakliga anledningen till att jag studerar juridik. Under mina år som student i Lund har jag kommit att engagera mig i Lunds Kvinnojour. Vid ett av mina första utbildningstillfällen på jouten fick jag lära mig att våld existerar i alla former av relationer, och för mig var det ett uppvaknande. Nästan alla förklaringsteorier kring våld i nära relationer och debatt som sker i media är fokuserad kring mäns våld mot kvinnor. När jag under kursen i straffrätt intresserade mig för nödvärnsrättens komplexitet i relation till våld i nära relationer bestämde jag mig för att skriva min kandidatuppsats utifrån ett brottsofferperspektiv med fokus på likabehandling.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Tova Bennet som lugnat mig när jag tvekat på uppsatsens innehåll och inriktning. Jag vill även rikta ett stort tack till Timothy och Mamma som korrekturläst min uppsats och som alltid stöttar mig.

Lund, maj 2019

Ida Thörnqvist

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
HD	Högsta domstolen
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
RFSL	Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, och transpersoners rättigheter
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Mäns våld mot kvinnor är ett samhällsproblem.¹ Enligt brottsförebyggande rådets statistik dödades under 2018 totalt 22 kvinnor och 4 män i Sverige av en närstående de är eller har varit i relation med.² Våld förekommer i flera olika typer av relationer, oavsett förövarens och offrets kön och sexualitet.³ I de fall samhället misslyckas med att upprätthålla ordningen finns nödvärnsrätten. Nödvärnsbestämmelsen har kritiserats för att utgå från en manlig våldsnorm, som exkluderar kvinnors verklighet och behov vid våld i nära relationer vilket har föranlett en diskussion om kvinnligt nödvärn.⁴

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att klargöra och kritisera hur nödvärnsrättens begränsningar utifrån ett brottsofferperspektiv kommer till uttryck när nödvärn åberopas som en rättfärdigande grund vid en otillåten handling av ett offer för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Följande frågeställningar kommer besvaras i uppsatsen:

- Hur begränsas rätten till nödvärn för brottsoffret i våld i nära relationer och hur kan det kritiserars utifrån ett brottsofferperspektiv?
- Hur kan diskussionen om nödvärnsrättens begränsningar vid våld i nära relationer kritiserars för att inte tillgodose en könsneutral rätt till självförsvar?

¹ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 11.

² BRÅ, Konstaterade fall av dödligt våld, s. 14.

³ RFSL, Våldsamt lika och olika, s. 10.

⁴ Lernestedt (2010), s. 194.

1.3 Perspektiv och teori

Det finns ingen generell definition på vad som utgör ett brottsoffer men en grundförutsättning är att offret är en individ som utsätts för en brottslig handling.⁵ Brottsofferbegreppet syftar i den här uppsatsen på den person som direkt utsätts för våld i hemmet, och jag kommer titta närmare på nödvärnsrättens begränsningar utifrån ett brottsofferperspektiv.

Det ideala brottsoffret är en person som av samhället lättast får full legitimitet som offer när hen utsätts för ett brott. Det ideala offret beskrivs av Nils Christie⁶ som en person som är svag, upptagen med ett respektabelt projekt och är därmed inte delaktig i brottet. Offret befinner sig på en plats hen inte kan klandras för att vara på. Gärningsmannen beskrivs i förhållande till offret som ond, okänd och stor. Ett icke-idealistiskt offer är stark, borde ha skyddat sig genom att avlägsna sig, är fysiskt jämställd gärningsmannen och har någon form av relation till gärningsmannen.⁷ För att kvinnan som utsätts för våld i nära relationer ska anses vara ett idealt offer krävs att kvinnan är tillräckligt stark för att orka göra sig hörd, men samtidigt tillräckligt svag för att inte bli ett hot mot andra intressen i samhället. Kvinnan förväntas ha styrkan att lämna en destruktiv relation, men genom offrets självständighet och styrka att lämna relationen förlorar offret sin status som idealt offer.⁸ Petter Asp⁹ beskriver en liknande paradox i att en kvinna i en våldsam relation saknar fysisk förmåga att försvara sig men när hon väl gör det saknar hon rätten till det.¹⁰

Vår samtid är heteronormativ där utgångspunkten är att alla är heterosexuella och att det är den naturliga ordningen.¹¹ Det ideala offret vid våld i nära relationer beskrivs som en kvinna som utsätts för våld av en man.

⁵ Granström (2016), s. 10.

⁶ Nils Christie (1928-2015), professor i kriminolog vid Oslo Universitetet.

⁷ Christie (2000), s. 46-48.

⁸ Ibid, s. 49-51.

⁹ Petter Asp, justitieråd i högsta domstolen.

¹⁰ Asp (1999), s. 85.

¹¹ NCK, Våld i samkönade relationer, s. 16.

Jag vill med utgångspunkt i brottsofferperspektivet även inkludera ett likabehandlingsperspektiv av offret. Våldsutövningen i nära relationer följer samma metodiska mönster, oavsett parternas sexualitet.¹² Vilken möjlighet en person har att hävda nödvärn vid ett brott bör vara densamma oavsett vilket kön eller sexualitet den utsatta har.

1.4 Avgränsningar

Ansvarsfrihet genom nödvärn regleras i 24 kap. 1§ Brottsbalken (1962:700). Uppsatsen behandlar en av fyra möjliga situationer där nödvärn är aktuellt: vid påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp mot person. Jag kommer även att behandla försvarlighetsbedömningen i bestämmelsens första stycke i förhållande till våld i nära relationer. Putativ nödvärn och nödvärnsexcess berörs kortfattat.

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i våld i nära relationer där det rör sig om vuxna personer som är eller har varit gifta eller som bor eller har bott tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. På grund av våldskaraktären är det lämpligt att behandla 4 kap. 4a§, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Andra våldsformer som pågår under en längre tid kommer inte behandlas i denna uppsats.

I uppsatsens fjärde kapitel analyserar jag tre rättsfall, vilket kan anses vara en för begränsad omfattning för att kunna dra definitiva slutsatser om hur domstolarna resonerar kring våld i nära relationer, men rättsfallen är tillräckliga för att uppfylla uppsatsens syfte. Jag har grundat mitt val på fyra urvalskriterier: 1) Nödvärnshandlingen ska ha resulterat i död, 2) relationen ska ha präglats av misshandel under en längre tid, 3) domstolen ska i rättsfallet gjort en bedömning av den åtalades agerande och 4) det tidigare våld som den åtalade utsatts för. Givet likabehandlingsperspektivet hade det

¹² NCK, Våld i samkönade relationer, s. 20-21.

varit önskvärt med ett rättsfall där nödvärn hävdats som rättfärdigande grund i en samkönad relation, dessvärre är detta ingenting jag lyckats hitta.

1.5 Metod och material

För att fastställa gällande rätt har jag använt mig av en kritisk rättsdogmatisk metod. Enligt den rättsdogmatiska metoden fastställs gällande rätt genom användning av klassiskt auktoritära källor inom juridiken: lagstiftning, förarbeten, prejudikat och juridisk doktrin.¹³ Utifrån dessa rättskällor avser jag att tolka och klargöra gällande nödvärnsrätt och redogöra för fridskränkingsbrottens konstruktion. I min analys av praxis har jag valt att göra en empirisk analys utifrån rättsdogmatiska teman och ser därför till hur domstolen resonerat kring rekvisitet överhängande och hur domstolen resonerat kring våldet i försvarlighetsbedömningen.

Då syftet med uppsatsen är att se på nödvärnsrätten och våld i nära relationer utifrån ett brottsofferperspektiv är arbetet baserat på teorier kring hur offret reagerar vid våld i nära relationer och våldets uttryckssätt. Med hjälp av en tvärvetenskaplig metod avser jag att belysa den rättsliga problematiken med våld i nära relationer i förhållande till nödvärnsrätten.¹⁴

Rättsläget är tämligen klart vad gäller nödvärnsrättens begränsningar. En stor del av uppsatsen består av doktrin eftersom det i doktrinen diskuteras varför man bör eller inte bör resonera annorlunda. För att kunna bygga en omfattande analys har jag valt att använda tre svenska professorers olika ståndpunkter i frågan.

¹³ Kleinman (2013), s. 21.

¹⁴ Gräns (2013), s. 429.

1.6 Forskningsläge

Det finns rikligt med litteratur och praxis gällande den svenska nödvärnsrätten. Diskussioner om nödvärnsrätten i förhållande till grov kvinnofridskränkning har förts inom doktrinen och benämns som kvinnligt nödvärn. Petter Asp diskuterar möjligheten till kvinnligt nödvärn i antologin ”Lika inför Lagen – Rätten ur ett genusperspektiv”. Claes Lernestedt¹⁵ diskuterar kvinnligt nödvärn i sin bok ”Dit och tillbaka igen, om individ och Struktur i Straffrätten”. I antologin ”Den onda cirkeln – om brottsoffer, genus och rätten” diskuterar Monica Larsson¹⁶ begreppet kvinnligt nödvärn.

Högsta domstolen har inte kommenterat rätten till kvinnligt nödvärn i något rättsfall, trots att en viss efterfrågan från doktrinen får anses föreligga. Våld inom icke heteronormativa relationer är till stor del ett utforskat område inom juridiken, och nödvärnsrättens begränsningar har mig veterligen inte diskuterats i förhållande till grov fridskränkning.

1.7 Disposition

Uppsatsen består av totalt fem kapitel, varav det första är introduktion. I uppsatsens andra kapitel redogörs inledningsvis för hur våld i nära relationer tar sig till uttryck, relevanta begrepp förklaras och brottskonstruktionen i 4 kap. 4a§ BrB redogörs för. I kapitel tre beskrivs nödvärnsrätten i gällande rätt. Parallellt med en rättslig redogörelse presenteras argument från doktrinen gällande kvinnligt nödvärn. Gällande rättsläge för putativ nödvärn och nödvärnsexcess beskrivs detta kortfattat. Uppsatsens fjärde kapitlet består av en empirisk undersökning av tre rättsfall. Inledningsvis redogörs kortfattat för de rättsfall jag valt ut och därefter behandlas hur domstolen motiverar rätten till nödvärn och försvarlighetsbedömningen. I uppsatsens femte kapitel sker en analys av informationen som behandlats i de tre

¹⁵ Claes Lernestedt, professor i straffrätt, Stockholms Universitet.

¹⁶ Monica Larsson, jur. kand tidigare verksam vid Umeå universitet.

tidigare delarna för att besvara frågeställningarna. Rekvisitet överhängande analyseras utifrån domstolens praxis och de argumenten som presenterats i uppsatsen gällande rekvisitets tillämpning. Domstolens bedömning av våldets försvarlighet i relation till teorin om det ideala offret och resonemang om kvinnligt nödvärn analyseras därefter. I analysens näst sista del resonerar jag kring konsekvenserna av att föra en könscentrerad debatt om nödvärnsrätten.

2 Våld i nära relationer

2.1 Våldets mönster och metod

Våld i nära relationer tar sig till uttryck i ett systematiskt fysiskt, psykiskt och sexuellt våld.¹⁷ Det fysiska våldet börjar ofta med ett mildare våld, exempelvis knuffar och nypningar, som bitvis övergår i ett grövre våld.¹⁸ Exempelvis att slå med knytnävar eller tillhyggen, ta stryppgrepp, släpa, eller hota med skjutvapen.¹⁹ Det sexuella våldet är fysiska övergrepp som våldtäkt eller andra handlingar som väcker obehag hos den angripna.²⁰ Det sexuella våldet kan även vara fysiskt våld riktat mot könsorganen.²¹

Oavsett parternas kön och sexualitet följer våldet samma mönster. Makt, kontroll och kyla varvas med värme och ömhet.²² Innan det första slaget inträffar har relationen ofta präglats av en långvarig psykisk misshandel. Det är en gammal välkänd maktutövningsmetod att vara oförutsägbar. Ena dagen lugn och kärleksfull, nästa dag retlig och aggressiv.²³ Offret i relationen har svårt att hantera den oförutsägbara kombinationen av våld och kärlek, vilket gör att personen försöker anpassa sitt beteende efter den andra parten.²⁴ Psykiskt våld kan komma till uttryck på olika sätt. Exempelvis genom verbala kränkningar och våld mot den angripnes ägodelar eller djur. Kontroll och isolering är en stor del av det psykiska våldet. Ett sätt att kontrollera är exempelvis genom att avlyssna samtal och isolera partnern från omvärlden.²⁵

¹⁷ RFSL, Våldsamt lika och olika, s. 10.

¹⁸ Nationellt råd för kvinnofrid, Kvinna slår kvinna, man slår man, s. 10.

¹⁹ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 31.

²⁰ Ibid, s. 31.

²¹ Nationellt råd för kvinnofrid, Kvinna slår kvinna, man slår man, s. 11-13.

²² RFSL, Våldsamt lika och olika, s. 10.

²³ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 31.

²⁴ Nordborg (2014) s. 54-57.

²⁵ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 31.

2.1.1 Normaliseringsprocessen

En del i förståelsen av våldets mönster och metoder, är normaliseringsprocessen. Normaliseringen syftar på att våldet efter en tid uppfattas som ett normalt inslag i vardagen, men även på en process med två parter som har helt olika strategier för att förhålla sig till våldet.²⁶ Offrets strategi är att anpassa sig till våldet. Genom anpassningen normaliseras det som hen utsätts för och till slut blir förövarens föreställningar en del av offrets identitet.²⁷ För den våldsutövande handlar det primärt om en kontrollerad våldsutövning som syftar till att kontrollera den andra partnern, vilket sker genom isolering på olika nivåer. Dels rent fysiskt genom att avskärma offret från vänner och familj, dels genom att konstant växla mellan våld och värme.²⁸

Vid våld i samkönade relationer talar man om en dubbel isolering. Ofta saknas det sociala skyddsnät som heterosexuella har att tillgå på grund av homofobiska och heterosexistiska strukturer. Paret är mer beroende av varandra på grund av den utsatta position de har i samhället sedan tidigare. Den speciella utsattheten skapar en extra grogrund för kontroll och genom den samhälleliga isoleringen är personer som utsätts för våld i samkönade relationer dubbelt utsatta.²⁹

Ytterligare en dimension i normaliseringsprocessen är oförmågan för offret att lämna relationen. Offrets självförtroende och självkänsla beskrivs som så gott som utplånat genom den psykologiska nedbrytningen. En annan anledning till att den våldsutsatta inte lämnar relationen är på grund av rädsla för sitt eget eller barnens liv eller en oro för en upptrappning av våld.³⁰ Det är vanligt att våldet upptrappas i uppbrottsprocessen och offret är extremt utsatt vid ett uppbrott.³¹

²⁶ SOU 1995:60, s. 102.

²⁷ Lundgren (2001), s. 20-21

²⁸ Ibid s. 6-10

²⁹ NCK, Våld i samkönade relationer, s. 14.

³⁰ SOU 1995:60, s. 102.

³¹ Nordborg (2014) s. 63.

2.1.2 Förutfattade meningar om våld

Genom föreställningar om vem som är våldsutövare respektive våldsutsatt riskerar samhället att osynliggöra vissa grupper. Förövaren förutsätts vara en man som är stor och stark. Offret är en svag kvinna utan självförtroende. När rollerna är omvända, eller båda parter är av samma kön uppstår en krock i såväl offrets förmåga som samhällets att se personen som offer vilket bidrar till en ökad normalisering av våldet.³²

Våldsutsatta personer har generellt svårt att identifiera sig själva som utsatta. Utifrån föreställningen att våld enbart sker i heterosexuella relationer där mannen är våldsutövaren och kvinnan offret kan det i hbtq-relationer vara svårt att identifiera våldet. Den lesbiska utopin beskrivs som en relation fri från heteronormativa maktbalanser. När våldet uppdagas kan det vara svårt för såväl parterna i relationen som samhället att acceptera våldet. Eftersom förövaren förutsätts vara av manligt kön uppstår en liknande krock när en man är våldsutsatt. Mannen som offer stämmer inte överens med samhällets bild av mannen, som alltid slår tillbaka. På grund av föreställningarna osynliggörs mannens upplevelse och försvårar mannens möjlighet att få hjälp.³³

Det finns inte några exakta uppgifter på hur många personer som lever i samkönade relationer i Sverige, vilket gör att det inte finns någon statistik på hur många av dessa som utsatts för våld i nära relationer. 2008 genomfördes en omfångsundersökning med över 2000 personer varav en fjärdedel av de tillfrågade uppgav att de har upplevt någon form av fysisk, psykisk eller sexuellt våld i en nära relation.³⁴ Av dessa hade enbart 6% anmält brottet till polisen.³⁵

³² RFSL, Kunskap och erfarenhet av arbetet med våldsutsatta (2018), s. 51-53.

³³ Ibid, s. 60-63.

³⁴ RFSL, Våldsamt lika och olika, s. 11.

³⁵ Ibid, s. 47.

2.2 Fridskränkningens brotten

Enligt 4 kap 4a§ 1st BrB ska den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap BrB dömas till fängelse för grov fridskränkning i lägst nio månader och högst sex år. Om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Enligt 4 kap 4a§ 2st BrB ska den som begår gärningarna i första stycket dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff om gärningarna begås av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller bor eller har bott med under äktenskapsliknande förhållanden.³⁶ Närståendebegreppet i första stycket avser en person som gärningspersonen har eller har haft ett förhållande med som beskrivs i andra stycket. Begreppet omfattar även andra personer som gärningspersonen är närstående med, som förälder, syster, eller andra nära släktingar.³⁷ Det andra stycket tar sikte på mäns våld mot kvinnor i en kärleksrelation. Brottsbalken är i övrigt könsneutral, vilket föranledde att bestämmelsen delades upp i två delar.³⁸

Kvinnovåldskommissionen föreslog i sin utredning att brotten skulle ha en perdurerande, fortlöpande, karaktär. Kommissionen ansåg att nödvärnsrätten var konstruerad på ett sätt som inte tillät kvinnan att hävda nödvärn när hon utsatts för grov kvinnofridskränkning, eftersom våldet hon ansåg sig utsatt för inte var att se som överhängande. Genom att ge brotten en perdurerande karaktär skulle kvinnans möjlighet till nödvärn öka.³⁹ Regeringen menade att en sådan utvidgning av nödvärnsrätten inte var förenlig med legalitetsprincipen. Fridskränkningens brotten består därför av ett antal självständigt straffbelagda gärningar, men bestämmelsen syftar till att sätta offrets utsatthet i en kontext.⁴⁰ Gärningarna ska preciseras och måste ha

³⁶ 4 kap. 4a§ BrB.

³⁷ Andersson (2016), s. 110-111.

³⁸ Prop. 1997/98:55, s. 83.

³⁹ Ibid, s. 107-108.

⁴⁰ Ibid, s. 78-79.

utförts under en preciserad tidsperiod, men det krävs inte att den utsatta anger varje händelse i detalj.⁴¹

2.3 Kvinnligt nödvärn

Nödvärnsbestämmelsen har kritiserats ur ett genusperspektiv, för att inte ta hänsyn till det systematiska förtryck och våld som kvinnan utsatts för.⁴² Kritiker menar att regleringen bör tillåta motangrepp mot mannen som utsatt kvinnan för systematiskt förtryck och övergrepp även efter det att mannens fysiska angrepp är avslutat, alternativt innan angreppet påbörjats.⁴³ Den typiska nödvärnssituationen uppstår vid ett bråk mellan två män, på en offentlig plats, där ett avlägsnande är önskvärt men inte nödvändigt och självförsvar är accepterat inom vissa gränser. Uttrycket överhängande är tolkat utefter när samhället anser att ett acceptabelt försvar föreligger.⁴⁴

⁴¹ Larsson (2004), s. 58.

⁴² Asp (1999), s. 85; Lernestedt (2010), s. 194.

⁴³ Lernestedt (2010), 194-195.

⁴⁴ Norrie (2014), s. 283.

3 Nödvärnsrätten

3.1 Gällande rätt

Lagstiftaren anser att det finns ett kolliderande skyddsvärt intresse, där den enda möjliga utvägen att skydda det intresset är utförandet av en handling som även den uppfyller rekvisiten för brott.⁴⁵ Vid nödvärnsrätt talar man om en negativ intressekollision, vilket innebär att gärningen är straffri om den utförs för att skydda eller rädda något/någon. Även om rekvisiten i en gärningsbeskrivning är uppfyllda så föreligger inte brott om rekvisiten för nödvärn är uppfyllda, så länge inte gärningen är uppenbart oförsvarlig. Nödvärnsrätten är en objektiv ansvarsfrihetsgrund vilket innebär att nödvärnsrätten inträder även om den angripne inte förstod att rätt till nödvärn förelåg.⁴⁶ Bevisbördan i ett nödvärnsmål vilar på åklagaren.⁴⁷ HD har i praxis sagt att åklagaren ska lägga fram så mycket bevisning att den åtalades nödvärnsinvändning framstår som obefogad.⁴⁸

Rätten till nödvärn regleras i 24 kap. 1§ BrB:

”En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig. Rätt till nödvärn föreligger mot

- 1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,*
- 2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,*
- 3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller*
- 4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse.”*

Bestämmelsen kan delas upp i två steg. För det första ska det föreligga en nödvärnssituation, paragrafen ger en uttömmande uppräkningslista för när en sådan situation föreligger. För det andra ska gärningen inte vara uppenbart

⁴⁵ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 208–210.

⁴⁶ Lishajko (1995), s.100.

⁴⁷ Johansson m.fl. (2017), kommentar till 24 kap. 1§ BrB, s. 11-12.

⁴⁸ Se NJA 1990 s. 210.

oförsvarlig med hänsyn till angreppets beskaffenhet, betydelse och omständigheterna i övrigt.⁴⁹ Det är irrelevant huruvida nödvärnsgärningen företagits i syfte att avvärja ett angrepp eller huruvida personen haft uppsåt att tillfoga den andra parten skada, eftersom nödvärnshandlingen inte kräver uppsåt.

3.1.1 Påbörjat eller överhängande angrepp

Ett angrepp är *brottsligt* om alla förutsättningar i brottsbeskrivningen är uppfyllda. I Sverige finns ingen begränsning för vem som kan begå brott vilket innebär att en nödvärnshandling får vidtas mot såväl psykiskt sjuka som minderåriga. Nödvärnsrätt föreligger inte mot en nödvärnshandling, eftersom det inte är brottsligt.⁵⁰

För att nödvärn ska föreligga krävs att det brottsliga angreppet är ett fysiskt angrepp. Definitionen för när ett *påbörjat* angrepp föreligger är inte så komplicerat, utan det är när ett angrepp inträffar. Uttrycket *överhängande angrepp* däremot ger en möjlighet för den angripna att i vissa fall använda nödvärn innan ett faktiskt angrepp ägt rum. I förarbetena nämns att en sjökaptan som får information om att hen ska mördas när fartygen anländer till en viss hamn har möjlighet att ingripa innan fartyget når den specifika hamnen. Ett krav på ett omedelbart förestående angrepp ansågs ge ett för snävt tillämpningsområde och om den angripne kan agera innan angreppet påbörjats kan det förhoppningsvis resultera i ett mildare motangrepp.⁵¹

Preventivt nödvärn är inte tillåten inom svensk rätt. Faran benämns då som ”högst sannolik” och har ännu inte inträffat.⁵² Sådant kan vara fallet i en relation där en person upprepade gånger misshandlats av sin partner. Det är högst sannolikt att misshandeln kommer ske igen, men exakt när övergreppet äger rum är osäkert. I sådana situationer har nödvärnsgärningen

⁴⁹ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 210-211.

⁵⁰ Lishajko (1995), s.103-104.

⁵¹ SOU 1953:14, s. 395.

⁵² Zila, Brottsbalk (1962:700) 24 kap. 1 §, Lexino 2017-09-01.

ansetts innebära en olämplig avvägning mellan individens intresse av självförsvar och samhällets möjlighet att minska våldsanvändningen i samhället.⁵³

Nödvärnsbestämmelsen är inte heller tillämplig när ett angrepp är *avslutat*. Ett angrepp anses avslutat när angriparen är försvarslös, har givit upp, vänt ryggen till eller liknande.⁵⁴ Om den angripne fortsätter övergår nödvärnen till ett motangrepp vilket inte är tillåtet.⁵⁵

3.1.1.1 Kvinnligt nödvärn i förhållande till rekvisitet överhängande

Asp menar att det föreligger en viss skillnad på sjökaptens rätt till nödvärn och kvinnan i en våldsam relation. I sjökaptens fall saknar hen praktisk möjlighet att fly, medan kvinnan i en misshandelsrelation rent praktiskt kan fly men inte vågar på grund av hot om repressalier. I förarbetena nämns att en rätt att ingripa innan en skada ägt rum föreligger för att situationen då skulle kräva mindre våld. Så är inte fallet när en kvinna agerar i nödvärn mot sin man, utan ofta är resultatet mannens bortgång. Asp betonar att man i förarbetena är tydliga med att en rätt till preventiv nödvärn inte föreligger, varför en sådan diskussion inte behöver föras. Vad gäller angreppets precisering anser Asp att en allmän visshet om att man i framtiden kan bli utsatt för ett brott inte räcker, vetskapen om våldet måste vara ett faktum.⁵⁶

Nödvärnsrätten har kritiserats utifrån ett genusperspektiv för att vara utformad utefter en manlig norm, som exkluderar kvinnors verklighet och behov. Lernestedt menar att kritiken är befogad. Nödvärnsrätten fungerar bättre på fall där parterna är fysiskt jämställda vilket är fallet i situationer när kvinna angriper kvinna, man angriper man eller kvinna angriper man. På

⁵³ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 212.

⁵⁴ Ibid, s. 212.

⁵⁵ Lishajko (1995), s.105.

⁵⁶ Asp (1999), s. 95-97.

grund av att kvinnan är fysiskt och psykiskt svagare (genom systematisk nedbrytning) saknar hon en jämlik möjlighet att försvara sig.⁵⁷ Lernestedt anser att förarbetena kan tolkas så att sjökaptanens rätt att ingripa före vad begreppet överhängande normalt tillåter ger en rätt till nödvärn, utan att det för den sakens skull rör sig om ett otillåtet preventivt nödvärn. Han menar dock att även om begreppet överhängande går att tolka så att kvinnligt nödvärn omfattas skulle en sådan utvidgning vara allt för ansträngd och att det finns andra sätt att lösa problemet.⁵⁸

Larsson menar att genusperspektivet saknas i lagförarbeten, praxis och den juridiska litteraturen. Den norm man utgått från är den manliga våldsnormen med två jämlika parter avseende fysisk styrka, där ingen av parterna har ett psykologiskt övertag.⁵⁹ Larsson anser att lagstiftningen idag erbjuder en möjlighet att fria en kvinna som begått en brottslig gärning mot sin partner genom att se till hela hennes situation, och det faktum att hon ständigt lever under hot om våld. Även under den tid hon faktiskt inte blir utsatt för våld. Larsson poängterar att det hade varit enklare om brottet grov kvinnofridskränkning hade utformats som ett perdurerande brott.⁶⁰

3.1.2 Försvarlighetsbedömning

En nödvärnshandling är brottslig om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.⁶¹ Vid en bedömning av *angreppets beskaffenhet* ska hänsyn tas till omständigheter som rör angriparens och den angripnes personliga egenskaper som sinnesstämning, kroppsstorlek, ålder och berusning. Även yttre omständigheter får beaktas som plats och om möjlighet att få hjälp fanns. Hänsyn ska även tas till det intresse som

⁵⁷ Lernestedt (2010), s. 194-195.

⁵⁸ Ibid, s. 198.

⁵⁹ Larsson (2004), s. 77-78.

⁶⁰ Ibid, s. 88-89.

⁶¹ 24 kap. 1 § BrB.

angrips, *det angripnas betydelse*.⁶² *Omständigheterna i övrigt* infördes i och med lagändringen den 1 juli 1994. Den exakta definitionen av angreppets beskaffenhet och *det angripnas betydelse* har där igenom mindre betydelse, eftersom lagen kräver en helhetsbedömning av situationen i varje enskilt fall.⁶³

Motangreppet får inte vara *uppenbart oförsvarlig*. Den angripne har en bred marginal för att agera mot ett angrepp, men det är inte tillåtet att agera helt omdömeslöst.⁶⁴ Högsta domstolen har visat på en stor restriktivitet vad gäller användandet av tillhygge vid självförsvar, men det är konstaterat att ett livsfarligt angrepp berättigar ett kraftigare motvåld.⁶⁵ Det finns situationer när det är uppenbart oförsvarligt att bruka våld, exempelvis i situationer när det räcker med att avlägsna sig eller upplysa angriparen om vem man är. Vid försvarlighetsbedömningen måste även beaktas de risker som finns för att skada uppkommer, och inte enbart den faktiska skadan.⁶⁶

3.1.2.1 Kvinnligt nödvärn i förhållande till försvarlighetsbedömningen

På grund av den fysiska skillnaden mellan man och kvinna, anser Asp och Lernestedt, att det finns en möjlighet att tillåta tillgripande av vapen eller annat tillhygge om den angripne är fysiskt underlägsen utan att det är uppenbart oförsvarligt.⁶⁷

Huruvida en person kan välja att stanna kvar eller lämna platsen när hen utsätts för ett angrepp är en omdiskuterad fråga. Asp menar att den utsatta genom NJA 1969 s. 425⁶⁸ har rätt att stanna kvar på platsen. Även om det inte skulle finnas en sådan generell rättighet anser han att kvinnan inte kan

⁶² Lishajko (1995), s.110.

⁶³ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 218.

⁶⁴ SOU 1953:14, s. 390.

⁶⁵ Johansson m.fl. (2017), kommentar till 24 kap. 1§ BrB, s. 9.

⁶⁶ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 218.

⁶⁷ Asp (1999), s. 97; Lernestedt (2010), s. 197.

⁶⁸ Handgemäng mellan två män. HD ansåg att den angripne inte hade en skyldighet att lämna platsen oavsett om han kunnat undgå vidare angrepp genom att avlägsna sig.

åläggas en skyldighet att fly från sitt eget hem.⁶⁹ Larsson argumenterar för kvinnans rätt att stanna i hemmet vid misshandel. Hon anser att en skyldighet för kvinnan att lämna hemmet bekräftar den överföring av skuld som ofta uppkommer vid mäns våld mot kvinnor. Istället för att mannen får skulden för att han slår, får kvinnan skulden för att hon inte lämnar.⁷⁰

Lernestedt anser att rättsläget ändrats efter NJA 2005 s. 327.⁷¹ Det ställs nu ett högre krav på ett alternativt handlande vid användandet av dödligt våld.⁷² Lernestedt får stöd i sin uppfattning av Johannsson m.fl. som menar att det får anses klarlagt att det inte föreligger någon ovillkorlig rätt för den angripne att stanna och försvara sig.⁷³ Vad gäller möjligheten till kvinnligt nödvärn menar Lernestedt att domen från 2005 begränsat möjligheten till att hävda kvinnligt nödvärn ytterligare. I situationen där kvinnan dödar sin man medan han sover finns andra möjliga handlingsalternativ, som att lämna hemmet.⁷⁴

3.2 Putativ nödvärn

Det är inte ovanligt att den angripne av någon anledning misstar sig om en situation och inbillar sig att situationen är annorlunda än vad verkligheten är. Om en person felaktigt har uppfattat det som att hen befinner sig i en nödvärnssituation, kan personen gå fri från straffansvar om personen saknat uppsåt.⁷⁵ Enligt täckningsprincipen krävs att gärningsmannens uppfattning om ett händelseförlopp ska stämma överens med det verkliga händelseförloppet.⁷⁶ För att frikännas från ansvar krävs att gärningsmannens gärning skulle ha varit rättsenlig om omständigheterna varit sådana som han

⁶⁹ Asp (1999), s. 94-95.

⁷⁰ Larsson (2004), s. 76-77.

⁷¹ Handgemäng mellan två män, den angripne ansågs ha en skyldighet att avlägsna sig från platsen.

⁷² Lernestedt (2010), s. 200.

⁷³ Johannsson m.fl. (2017), kommentar till 24 kap. 1 § BrB, s. 9.

⁷⁴ Lernestedt (2010), s. 200-201.

⁷⁵ Lishajko (1995), s.104.

⁷⁶ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 270.

trodde. Det vill säga om det förelagat en nödvärnssituation enligt 24 kap. 1§ BrB, och att gärningen inte varit uppenbart oförsvarlig.⁷⁷

3.3 Nödvärnsexcess

Vid nödvärnsexcess ursäktas gärningsmannen och undgår ansvar. Inte på grund av att gärningen är tillåten utan för att gärningsmannen ursäktas.⁷⁸ Excess regleras i 24 kap 6§ BrB. För det första aktualiseras bestämmelsen endast om gärningsmannen har varit berättigad att handla enligt 24 kap. 1–5§§ BrB. Excessbestämmelsen kan således aktualiseras såväl vid nödvärn som putativ nödvärn. För det andra krävs att gärningsmannen använt en otillåten mängd våld och inte hållit sig inom gränsen för vad som är tillåtet enligt 1–5§. Den angripne kan gå fri från ansvar om omständigheterna var sådana att hen svårligen kunde besinna sig.⁷⁹

Vid bedömningen om gärningsmannen svårligen kunde besinna sig ska hänsyn tas till framförallt fyra omständigheter: farans art, tiden för adekvat reaktion, gärningsmannens individuella och subjektiva egenskaper.⁸⁰ Individuella egenskaper som man tar hänsyn till är exempelvis lättskrämdhet och nervositet.⁸¹ Exempel på mer tillfälligt subjektiva tillstånd är akut rädsla och panikkänsla.⁸²

⁷⁷ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 344-345.

⁷⁸ Ibid, s. 369.

⁷⁹ Ibid, s. 376-377.

⁸⁰ Ibid, s. 376-377.

⁸¹ SOU 1953:14 s. 417.

⁸² Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 377.

4 Vad anser domstolen?

4.1 Praxis

4.1.1 Knivmålet

Kvinnan stod åtalad för att ha dödat sin pojkvän genom att hugga honom med kniv 11 gånger, i mål B 5115-15⁸³. Göteborgs tingsrätten ansåg att kvinnan hade rätt till nödvärn och att våldet inte var uppenbart oförsvarligt. Hovrätten för Västra Sverige, gjorde en annan bedömning och ansåg att kvinnan hade rätt till nödvärn men att våldet var uppenbart oförsvarligt. Hon friades på grund av att hovrätten ansåg att omständigheterna var sådana att hon svårligen kunde besinna sig.

4.1.2 Strypningsmålet

I ett mål från Nyköpings tingsrätt, mål B 2918-13⁸⁴, stod kvinnan åtalad för att ha strypt sin man till döds. Kvinnan hade rätt till nödvärn men det våld hon använt ansågs uppenbart oförsvarligt. Domstolen ansåg inte att situationen var sådan att hon svårligen kunde besinna sig. Kvinnan dömdes till 10 års fängelse för mord.

4.1.3 Pistolmålet

I RH 1999:86⁸⁵, Svea Hovrätt, stod kvinnan åtalad för att ha skjutit sin pojkvän i huvudet när han sov. Samtliga instanser ansåg att kvinnans invändning om nödvärn utifrån vad som framkom vid rättsutlåtandet och omständigheterna i övrigt ansågs som obefogad. Kvinnan dömdes till 6 års fängelse för dråp.

⁸³ Hädanefter: Knivmålet.

⁸⁴ Hädanefter: Strypningsmålet.

⁸⁵ Hädanefter: Pistolmålet.

4.2 När föreligger rätt till nödvärn?

4.2.1 Påbörjat eller överhängande angrepp

Ett påbörjat angrepp föreligger då parterna befunnit sig i en konfrontativ situation, där mannen brukat fysiskt våld mot kvinnan. I knivmålet hade kvinnan omfattande skador på kroppen och tryckmärken på halsen vilket enligt domstolen tyder på att hon utsatts för våld och strypning i direkt anslutning till nödvärnshandlingen.

I strypningsmålet gjorde domstolen ett försök att ta hänsyn till det omfattande våld som kvinnan precis utsatts för. Domstolen ansåg att det påbörjade angreppet var att se som avslutat när mannen slutat utöva våld mot kvinnan. Kvinnan kastade då en kudde på mannen varpå han reste sig upp och enligt kvinnan var mannen ”helt svart i blicken”. Enligt domstolen förelåg då ett nytt överhängande angrepp mot kvinnan.

Domstolen ansåg i pistolmålet att åklagaren fick kvinnans nödvärnshandling att framstå som obefogad då domstolen ansåg det klarlagt att mannen sov när skotten avlossades. Ingen av instanserna fann någon anledning till att betvivla de uppgifter kvinnan lämnade om relationen. Domstolen angav att mannen helt styrt kvinnans liv och tvingat henne till total underkastelse. Domstolen menar att kvinnan under låg tid utsatts för fysisk och psykisk misshandel. Det är enligt domstolen inte konstigt att kvinnan önskat komma ifrån mannen eller att hon misstänkt att en polisanmälan inte skulle hjälpa henne. Båda instanserna menar att det är visat att kvinnan hade ett välgrundat motiv och en vilja att döda sin pojkvän. Domstolen angav att även om situationen skulle ha förevarit mer hotfull än vad som får anses klarlagt i målet, har kvinnan haft möjlighet att lämna hemmet medan mannen sov.

4.2.2 Försvarlighetsbedömning

I samtliga fall ansåg domstolen att kvinnan måste ha förstått att det fanns en väsentlig risk att mannen skulle avlida av det våld som kvinnan utsatte mannen för. Domstolen redogör i samtliga fall för det våld som kvinnan utsatts för men våldet får olika betydelse i rättsfallen.

Enligt domstolen i knivmålet motiverar ett livsfarligt angrepp till en högre grad av våld. Såväl tingsrätten som hovrätten ansåg att det hade stor betydelse att kvinnan tidigare utsatts för allvarligt våld av mannen och att hon uttryckt en rädsla för sitt liv. Under den aktuella kvällen hade hon utsatts för grovt våld i samband med knivhuggen och vittnesmål uppger att de hört en man skrika att han skulle döda kvinnan. Domstolen ansåg att kvinnan inte hade en inte helt obefogad anledning att tro att mannen skulle döda henne. Hovrätten ansåg dock att kvinnan haft möjlighet att tillkalla hjälp och att mannens angrepp måste avtagit innan samtliga 11 knivhugg utdelats, varför våldet benämndes som uppenbart oförsvarligt. Men det våld hon utsatts för tidigare i relationen och under kvällen talade för att hon svårligen kunnat besinna sig.

I strykningsmålet stod det klart att kvinnan utsatts för ett omfattande våld och att relationen präglats av polisingripanden och sönderslagna lägenheter. Mannen och kvinnans gemensamma barn togs till fosterhem och en graviditet avslutades på grund av grov misshandel mot kvinnan. Utifrån utredningen uppskattade domstolen att våldet inträffade en gång i månaden. Det stod också klart att kvinnan utsatts för omfattande våld i nära anslutning till strykningsmålet. Kvinnan uppgav att hon höll greppet tills hon var säker på att hennes man inte andades längre. Enligt domstolen var det uppenbart oförsvarligt att utöva typiskt sett dödligt våld mot mannen, trots det omfattande våld hon utsatts för tidigare i relationen och under kvällen. Kvinnan höll strypgreppet under en inte obetydlig tid och hon kunde redogöra för vad som hänt. Situationen ansågs inte vara sådan att hon svårligen kunnat besinna sig.

5 Analys

5.1 Överhängande eller preventivt nödvärn

Inledningsvis besvaras i den här uppsatsen huruvida våld i nära relationer exkluderas från gällande rätt på grund av den manliga våldsnorm som nödvärnsrätten är utformad efter. Den typiska nödvärnssituationen uppstår mellan två män, på en offentlig plats där självförsvar är accepterat utifrån vissa gränser. I situationer där offret agerar mot ett *påbörjat* brottsligt angrepp, likt den typiska nödvärnssituationen, är inte exkluderingen vid våld i nära relationer ett problem då våldet faller in under en manlig norm med direkt konfrontation. Jag menar att den våldsutsattas rätt till nödvärn begränsas av den manliga våldsnormen vid rekvisitet *överhängande*.

Preventiv nödvärn är inte tillåtet i svensk rätt. Faran benämns då som högst sannolik och typexemplet är kvinnan som under många år blivit slagen av sin man. Hon vet att hon kommer bli utsatt igen men har ingen möjlighet att agera i nödvärn förrän angreppet är överhängande.

Jag tolkar det som att domstolen i stryppningsmålet gör ett försök att ta hänsyn till det våld som kvinnan utsatts för innan stryppningen ägt rum. Domstolen försöker inte bredda rekvisitet överhängande till att omfatta mindre precisa angrepp utan när mannen reser sig upp med ny kraft föreligger enligt domstolen ett nytt överhängande angrepp. Domstolens uttalande kan tolkas som att det rör sig om en putativ nödvärnssituation på grund av det kvinnan precis upplevt, men i sådana fall bör domstolen ha konstaterat att ett överhängande angrepp inte förelåg. I pistolmålet döms kvinnan för dråp på grund av att ett överhängande angrepp inte ansågs föreligga. Hovrätten anger att den psykiska och fysiska misshandeln kvinnan under många år fått utstå tvingat henne till total underkastelse. Ur

kvinnans synvinkel, och ett brottsofferperspektiv, kan angreppet med stor sannolikhet upplevts som överhängande. Inte för att domstolens bedömning av omständigheterna var felaktig utan för den nu rådande tolkningen av gällande rätt inte tar hänsyn till systematiskt våld i nära relationer. Domstolen resonerar inte kring preventivt nödvärn eller begreppet ”högst sannolikt”, men om de skulle gjort det hade det kanske benämnt kvinnans situation som sådan att hon agerade preventivt.

Våldet upplevdes av kvinnan i både stryplingsmålet och pistolmålet som konstant överhängande. Larsson menar att bestämmelsen utifrån dess nuvarande lydelse kan omfatta det upplevda överhängande angreppet från kvinnan eftersom det ständigt finns ett hot om våld från mannens sida. Om fridskränkingsbrotten konstruerats som ett perdurerande brott, står det klart att den utsatta skulle haft en betydligt bättre möjlighet att hävda nödvärn då angreppet setts som påbörjat eller överhängande under den tidsperiod som brottet pågick. Men även om brottet inte är att se som perdurerande finns en möjlighet att tolka rekvisitet överhängande mer extensivt utan att det rör sig om preventivt nödvärn.

Diskussionen kring vad begreppet överhängande innefattar hänförs till det i förarbetena nämnda exemplet om sjökaptenen. Asp anser att den situation man i förarbetena åsyftade att inkludera inte är den samma som kvinnans situation vid långvarig misshandel, eftersom hon faktiskt har en fysisk möjlighet att lämna platsen. Exemplet är från 50-talet och det är mycket möjligt att lagstiftaren inte syftade till att inkludera våld i nära relationer, eftersom en diskussion om kvinnligt nödvärn inte existerade vid den tidpunkten. I pistolmålet är båda instanserna medvetna om kvinnans utsatta situation och anger att mannen tvingat kvinnan till ”fullständig underkastelse”. Tingsrätten menar dessutom att det är förståeligt att kvinnan antar att en polisanmälan mot mannen inte är till hennes fördel. Min tolkning av domstolens uttalande är att de förstår kvinnans situation, men anser att rättsläget inte tillåter hennes agerande. Om en sådan tolkning ska göras måste HD uttala sig i frågan.

5.2 Försvarlighetsbedömningen och det ideala offret

Det ideala offret beskrivs i Christies teori som en svag person, upptagen med ett respektabelt projekt. Personen befinner sig på en plats hen inte kan klandras för att vara på medan gärningsmannen är stor, ond och okänd.. Christie beskriver att den ideala våldsutsatta *kvinnan* ska vara stark nog att lämna relationen, men samtidigt får hon inte vara så stark att hon blir ett hot mot andra intressen för att erkännas som ett brottsoffer. Vad händer då när offret slår tillbaka? Den som står åtalad för ett brott och hävdar att hen agerat i nödvärn, är både brottsoffer och gärningsman. En person som skyddar sig mot våld i nära relationer genom det som utifrån dagens tolkning är att se som preventivt nödvärn är således både brottsoffer och gärningsman. Även om brottsoffret vid våld i nära relationer haft rätt till preventiv nödvärn, alternativt om situation inkluderades i begreppet överhängande, hade brottsoffret riskerat att bli gärningsman om våldet var uppenbart oförsvarligt, eller om omständigheterna inte ansågs vara sådana att hen svårligen kunde besinna sig.

Utifrån teorin om det ideala offret är det den våldsutsatta som bär ansvaret för att hantera det våld som hen blir utsatt för på rätt sätt, utan att kränka något annat skyddsvärt intresse. Detta är intressant då skulden oftast i situationer om misshandel i nära relationer läggs på den våldsutsatta, fastän det inte är den våldsutsatta som agerat fel från början. Vad gäller våldets försvarlighet är det rimligt att våldet inte kan ta vilken proportion som helst enbart på grund av det våld som offret tidigare utsatts för och en avvägning mellan när våldet är att anse som uppenbart oförsvarligt alternativt svårligen kunna besinna sig är nödvändig. På grund av att gällande tolkningar av nödvärnsrätten inte tar hänsyn till normaliseringsprocessen, menar jag att en sådan hänsyn inte heller tas vid försvarlighetsbedömningen.

Problemet är att offret sällan lämnar relationen vid det första slaget. Det psykiska våldet har vid den tidpunkten ofta pågått under en längre tid och normaliseringsprocessens isolerande effekt medför att offret har svårt att lämna. Lernestedt, Asp och Larsson diskuterar kvinnans skyldighet att lämna det våldsamma hemmet för att våldet inte ska anses som uppenbart oförsvarligt. Asp och Larsson menar att en sådan skyldighet inte kan åläggas kvinnan, medan Lernestedt anser att rättsläget efter 2005 ålägger den som hävdar nödvärn en betydligt större skyldighet att lämna platsen. Ansvar för situationen läggs därmed på offret. Genom att inte göra skillnad på brottsoffrets särskilt utsatta situation vid våld i nära relationer tillämpas nu samma avgörande från HD i situationer där parterna inte känner varandra och befinner sig på en främmande plats, som när parterna är gifta och lever i samma bostad. Genom att ålägga den utsatta parten en ökad skyldighet till ett alternativt handlande, som att lämna platsen, läggs ansvaret för situationen återigen på offret och ökar offrets skuld i situationen.

Domstolen beskrev i samtliga tre fall det våld som kvinnan tidigare utsatts för i relationen, men våldet tas upp i försvarlighetsbedömningen i två av fallen. Kvinnorna i stryppningsmålet och knivmålet utsattes för ett omfattande våld i direkt anslutning till nödvärnsinvändningen, och våldet kvinnorna brukade ansågs i båda fallen som uppenbart oförsvarligt. I knivmålet var händelseförloppet kortare och våldet kvinnan tidigare utsatts för ansågs ha föranlett att kvinnan hade fog att tro att mannen skulle döda henne. I stryppningsmålet pågår våldet under en längre tid. Domstolen angav i sin bedömning att kvinnan upplevde liknande våld en gång i månaden, och att situationen därför inte kunde ses som sådan att hon svårligen kunde besinna sig. Kvinnan förväntas således kunna göra en bedömning kring huruvida det våld hon utsätts för är livsfarligt eller inte under ett påbörjat eller överhängande angrepp.

5.3 En könsneutral rätt till självförsvar?

Den kritik som diskuterats i doktrinen mot nödvärnsbestämmelsen sker i förhållande till grov kvinnofridskränkning. Diskussionen är fokuserad på huruvida rekvisitet överhängande innefattar en tidigare rätt till nödvärn för en kvinna än vad som i vanliga fall accepteras vid nödvärn. Som konstaterats i uppsatsens andra kapitel förekommer våld i flera olika typer av relationer och följer samma mönster och metod oavsett parternas könstillhörighet. Jag ser därför ingen anledning till att diskussionen gällande grov kvinnofridskränkning i förhållande till nödvärnsrätten ska särskiljas från en diskussion om grov fridskränkning.

Genom att inte adressera våldets existens i andra relationer medför uppdelningen av diskussionen att stereotypa föreställningar om våld i nära relationer vidmakthålls. Den diskussion som förts i doktrin kan dessutom ge en uppfattning om att diskussionen handlar om kvinnans *fysiska* oförmåga att försvara sig mot mannens våld. Om förmågan att försvara sig enbart hängde på parternas fysiska förmåga skulle våld i relationer där parterna är fysiskt jämställda inte förekomma. Problematiken med våld i nära relationer är den systematiska nedbrytningen av offret, vilket gör att den största skillnaden mellan offer och förövare är den *psykiska*, snarare än den fysiska.

Ett brottsoffer har ofta svårt att definiera sig själv som brottsoffer, och stereotypa föreställningar om våldsutövning bidrar till en ökad isolering. Man pratar om att nödvärnsrätten idag är utformad efter en manlig våldsnorm. Det viktiga att notera enligt mig är att våldsnormen inte har att göra med att parterna är av manligt kön, utan situationen där våldet uppkommer. Exempelvis på krogen. Det våld en man utsätter en kvinna för i en nära relation är inte mer klandervärdt än det våld som en kvinna utsätter en annan kvinna eller man för. Det finns en anledning att skilja på brottsoffrets utsatthet i våld i nära relationer jämfört med andra situationer där nödvärn kan åberopas, men det finns ingen anledning att skilja på brottsoffrets utsatthet i förhållande till nödvärnsrätten beroende på vilket kön som

parterna i relationen här. Utifrån den kunskap som finns om normaliseringsprocessen och våld i nära relationer menar jag att en sådan uppdelning av diskussionen om rätten till nödvärn är daterad.

5.4 Avslutande reflektion

Den nuvarande tolkningen av nödvärnsrättsbestämmelsen är inte till fördel för brottsoffret som under en längre tid utsatts för våld i hemmet. Bestämmelsen är utformad och tolkad utifrån en situation där parterna inte känner varandra och där våldet uppstår plötsligt. Som redogjorts för i uppsatsen är inte så fallet vid långvarig misshandel. Den nuvarande brottskonstruktionen tar inte hänsyn till normaliseringsprocessen, vilket försvårar offrets rätt till nödvärn. De krav som ställs på motvåldets försvarlighet är inte anpassade utefter brottsoffrets utsatthet. Jag menar inte att de krav som ställs inom nödvärnsrätten är orimliga i sig, utan min bedömning är att bestämmelsen i nuläget aktivt missgynnar brottsoffer för våld i nära relationer.

Den diskussion som förs kring våld i nära relationer i förhållande till nödvärnsrätten är inte könsneutral utan tar sikte på heteronormativa relationer där kvinna är offer och mannen förövare. En eventuellt utvidgad nödvärnsrätt bör inte handla om att ta hänsyn till en parts situation på grund av dess kön, utan på grund av den unika situation brottsoffret befinner sig i.f

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Propositioner

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Statens offentliga utredningar

SOU 1953:14 Förslag till Brottsbalk.

SOU 1995:60 Kvinnofrid, del A och B.

Litteratur

Andersson, Malou, *Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, Fridskränkningens brotten som en rättslig konstruktion*, Uppsala: Iustus Förlag, 2016.

Asp, Petter, ”Nödvärnsrätten i ett kvinnoperspektiv”, i: Granström, Görel (red.), *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*, Uppsala: Iustus Förlag, 1999.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Uppsala: Iustus Förlag, 2013.

Christie, Nils, ”Det idealiska offret”, i: Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*, Lund: Studentlitteratur, 2000.

Eliasson, Mona och Ellgrim, Barbro, *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer, en kunskapsöversikt*, Stockholm: Stockholms kommuner och landsting, 2006.

Granström, Görel, och Mannelqvist Ruth (red.), *Brottsoffer – rättsliga perspektiv*, Lund: Studentlitteratur, 2016.

Gräns, Minna, ”Användningen av andra vetenskaper”, i: Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk Metodlära*, Lund: Studentlitteratur, 2013.

Kleinman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod”, i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk Metodlära*, Lund: Studentlitteratur, 2013.

Larsson Monica, ”Slå tillbaka!”, i: Granström, Görel (red.), *Den onda cirkeln*, Uppsala: Uppsala publishing house, 2004.

Lernestedt, Claes, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, Uppsala: Iustus Förlag, 2010.

Lishajko, Marianne, ”Nödvarnsrätten”, i: Billström, Magnus (red.), *Brottsoffrets rätt*, Stockholm: Juristförlaget, 1995.

Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess, två parter två strategier*, Stockholm: Mowsky Skrivbyrå, 2001.

Johansson, Stefan, Leijonhufvud, Madeleine, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, och Wennberg, Susanne (red.), *Brottsbalken: en kommentar. Del 2, (13-17 kap): Brotten mot allmänheten och staten m.m., studentutgåva 8.*, Stockholm: Wolters Kluwer, 2017.

Nordborg, Gudrun, ”Mäns våld mot kvinnor”, i: Heimer, Gun, Björck, Annika och Kunosson (red.), *Våldsutsatta kvinnor, samhällets ansvar*, 3e uppl., Lund: Studentlitteratur, 2014.

Norrie, Alan, *Crime, Reason and History*, 3e uppl., Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Zila, Brottsbalken (1962:700) 24 kap. 1 §, Lexino 2017-09-01.

Övrigt

Brottsförebyggande rådet, ”*Kriminalstatistik 2018, Konstaterade fall av dödligt våld*”,

<https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e50a0/1553781831679/Sammanfattning_D%C3%B6dligtv%C3%A5ld_2018.pdf>, hämtad den 1 maj 2019.

Holmberg, Carin och Stjernqvist, Ulrika, ”*Våldsamt lika och olika, en skift om våld i samkönade relationer*”, RFSL,

<[https://vaxjo.se/download/18.157e2afb15d3ac8d0ad2913e/1500299371956/valdsamtlika%20rfsl.pdf#__utma=1.1305019910.1547534879.1557152669.1557993238.11&__utmb=1.7.10.1557993238&__utmc=1&__utmz=1.1556871155.7.5.utmcsr=google|utmccn=\(organic\)|utmcmd=organic|utmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utmk=218832537](https://vaxjo.se/download/18.157e2afb15d3ac8d0ad2913e/1500299371956/valdsamtlika%20rfsl.pdf#__utma=1.1305019910.1547534879.1557152669.1557993238.11&__utmb=1.7.10.1557993238&__utmc=1&__utmz=1.1556871155.7.5.utmcsr=google|utmccn=(organic)|utmcmd=organic|utmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utmk=218832537)>, hämtad den 3 maj 2019.

Nationellt råd för kvinnofrid, ”*Kvinna slår kvinna, man slår man, homosexuell partnermisshandel*”,

<[http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/175/Kvinna%20sl%C3%A5r%20kvinna_man%20sl%C3%A5r%20man%5B1%5D.pdf#__utma=1.1305019910.1547534879.1556871155.1557058755.8&__utmb=1.4.10.1557058755&__utmc=1&__utmz=1.1556871155.7.5.utmcsr=google|utmccn=\(organic\)|utmcmd=org](http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/175/Kvinna%20sl%C3%A5r%20kvinna_man%20sl%C3%A5r%20man%5B1%5D.pdf#__utma=1.1305019910.1547534879.1556871155.1557058755.8&__utmb=1.4.10.1557058755&__utmc=1&__utmz=1.1556871155.7.5.utmcsr=google|utmccn=(organic)|utmcmd=org)>

[anic|utmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=260305677](#) >, hämtad den 5 maj 2019.

RFSL, *"Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer. Ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning"*,
<<https://www.rfsl.se/wp-content/uploads/2018/10/Kunskap-och-erfarenheter-av-arbete-med-va%CC%8Aldsutsatta-hbtq-personer.pdf>>,
hämtad 10 maj 2019.

Stolt, Eleonora, *"Våld i samkönade relationer – en kunskaps och forskningsöversikt"*, rapport 2009:2, Nationellt centrum för kvinnofrid:
<<http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/494/nck-rapport-vald-i-samkonade-relationer-2009-2.pdf>>, hämtad 6 maj 2019.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1969 s. 425.

NJA 1990 s. 210.

NJA 2005 s. 237.

Hovrätterna

Svea Hovrätt, RH 1999:86 – Pistolmålet.

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 5115-15, dom 2016-03-17 –
Knivmålet.

Tingsrätterna

Nyköpings Tingsrätt, mål B 2918-13, dom 2014-03-24 – Strypningsmålet.

Göteborgs Tingsrätt, mål B 9577-15, dom 2015-11-06 – Knivmålet.